

ДРАГОЉУБ ЖИВКОВИЋ

UDK 911.3:33

ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКЕ И ПРОСТОРНЕ КОМПОНЕНТЕ ДОСАДАШЊЕГ И БУДУЋЕГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ ВЕЛИКО ГРАДИШТЕ

УВОД

Овај рад представља покушај да се у низу од неколико година сагледају услови привређивања на територији општине Велико Градиште као и да се поређењем показатеља друштвено-економске развијености као што су висина и структура националног дохотка, запослености, вредности основних средстава и броја структуре становништва са истим у СР Србији и Подунавској МРЗ да општа оцена о друштвено-економској развијености Општине. У раду је дат и посебан осврт на просторни размештај појединих привредних делатности кроз сагледавање постојећег стања и дефинисањем посебно атрактивних зона за лоцирање појединих привредних делатности.

Садржински рад се састоји из два дела. Први део представља анализу досадашњег развоја и оцену о друштвено економској развијености општине Велико Градиште и послужио је за израду другог дела у којем су обрађени циљеви, могућности и правци даљег развоја.

АНАЛИЗА СТЕПЕНА ПРИВРЕДНЕ РАЗВИЈЕНОСТИ

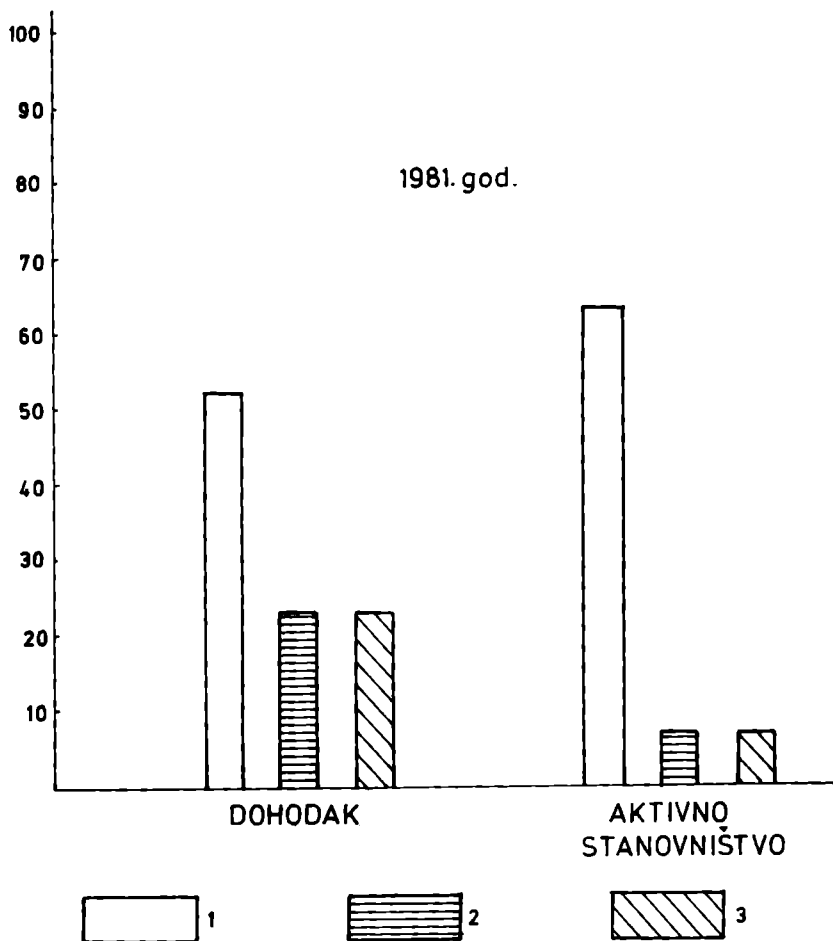
Остварени ниво привредне развијености

Уобичаено је а и научно практично да се ниво привредне развијености изрази помоћу нивоа и структуре запослености, структуре становништва, вредности основних средстава и висине и структуре националног дохотка.

Запосленост — У 1986. години општина Велико Градиште је имала 2892 запослена радника. Од тога броја 2.842 радника је радило у друш-

твеном сектору, док је преосталих 50 или 1,8% радило у приватном сектору. Упоредјујући број радника на 1.000 становника у Општини према броју радника на 1.000 становника у Региону и СРС ван САП уочљиво је знатно заостајање Општине што се јасно види са скице 1.

Запосленост жена у Општини (43%) нешто је повољнија у односу на Регион и подручје СР ван САП где се она креће око 34% односно

Ск. 1. — Број запослених на 1.000 становника
1 — Општина; 2 — Регион; 3 — СРС ван САП

37% што се може објаснити већом уписаношћу женске радне снаге у ООУР-у „Мода“ у Великом Градишту која је највећи колектив у Општини.

Општину карактерише и велико учешће пољопривредног становништва у укупном становништву од 63%, док се тај проценат у Региону креће око 41% а у СРС ван САП учешће пољопривредног становништва

у укупном износи око 38⁰/₀ (1981. год.). Заступљеност активног пољопривредног становништва у укупном активном становништву износи чак 78⁰/₀ док је тај проценат у Региону и СРС ван САП знатно нижи и износи 57, односно 32⁰/₀. Сагледавајући структурне односе у привреди на бази броја запослених и новостворене вредности, а ове две категорије су у најте шњој међузависности, произилази да се а учешћем активног пољопривредног становништва у укупном активном становништву од 78⁰/₀, у пољопривреди оствари доходак који учествује у укупном националном доходу Општине са 51,9⁰/₀ (1981.) што говори о ниској продуктивности у пољопривредној производњи.

Број радника у индустрији Општине знатно је брже растао у поређењу са бројем радника у Региону, о чему говори податак да се у периоду 1975. год. — 1986. год. број радника у индустрији Општине увећао за 307⁰/₀ а да се у истом периоду број радника у индустрији Региона увећао за 66⁰/₀. Али и поред овакве динамике раста броја индустријских радника у Општини, број индустријских радника у Региону и даље је задржао веће учешће у укупном броју радника од 42⁰/₀ према учешћу индустријских радника у Општини које се кретао око 35⁰/₀. На овако релативно висок проценат запослености радника у индустрији Региона утиче развијена индустрија у градовима као што су Смедерево, Пожаревац и Смедеревска Паланка.

Основни производни фондови. — Под територијалном привредном развијеношћу треба сматрати пре свега достигнути степен развика производних снага на одређеном простору.

Поједно од опште познатих дефиниција производних снага, онда се као њихов најправилнији репрезент показују основни производни фондови као стварни материјални потенцијал сваког подручја, а према томе и реални критеријум достигнутог степена привредне развијености сваког подручја.

Основна средства се исказују вредносно што омогућава да се средства најразличитијег материјалног састава изразе нумерички и синтетички. Међутим, како вредност основних средстава одражава само њихову техничку вредност, односно техничку опремљеност појединог подручја, а не и вредност ефеката који се могу постићи тим средствима, неопходно је допунити и кориговати техничку вредност основних средстава просечним ефектима који би се могли постићи путем тих средстава. У овом раду је примењен следећи метод квантификавања могућих ефеката: вредност основних средстава по појединим општинама мпожена је одговарајућим коефицијентом, тј. количником добијеним делењем укупног друштвеног производа Региона, односно СРС ван САП са укупном вредношћу основних средстава Региона, односно СРС ван САП.

Упоредујући стварне ефекте који се постижу основним средствима са ефектима који би се могли постићи са просечном ефикасношћу основних средстава у Региону запажа се да су стварни ефекти у свим општинама у Региону (осим у општини Смедерево) виши од могућих из чега би се могло извући и закључак да се основна средства у већини општина користе са надпросечном регионалном ефикасношћу. Међутим, треба имати у виду и могућност остваривања знатно већих могућности

ефеката у општини Смедерево, што у великој мери утиче на снижавање просечне ефикасности основних средстава у региону. Овоме у највећој мери доприноси споро активирање средстава у „Металуршком комбинату” у Смедереву.

Таб. 1. — *Вредност могући : ефеката расположивих производних фондова (у милионима дин.)*

	Основна средства	Друштвени производ	Производни потенцијал K_1	Производни потенцијал K_2
	1	2	3	4
Велика Плана	35.191	19.238	9.150	13.724
Велико Градиште	15.940	6.500	4.144	6.217
Голубац	7.371	2.716	1.916	2.875
Жабари	4.106	2.295	1.067	1.601
Жагубица	8.916	5.009	2.318	3.477
Кучево	15.069	6.848	3.918	5.876
Мало Црниће	6.235	2.275	1.621	2.431
Петровац	19.116	8.601	4.970	7.455
Пожаревац	337.264	69.423	87.688	131.532
Смедерево	474.743	101.607	123.433	185.150
Смедер. Паланка	55.227	31.899	14.359	21.539
Регион	979.180	256.410	256.410	381.880
СРС ван САП	11.451.628	4.419.723	2.977.423	4.419.723

$$K_1 = \frac{\text{ДРУШ. ПРОИЗ. РЕГ.}}{\text{ОС. СРЕД. РЕГ.}} \quad K_2 = \frac{\text{ДРУШ. ПРОИЗ. СРС ван САП}}{\text{ОС. СРЕД. СРС ван САП}}$$

Напомена:

У раду су коришћени подаци за вредност основних средстава друштвеног сектора и друштвеног производа оствареног у друштвеном сектору.

Када се примени коефицијент K_2 , број општина са могућим ефектима вишим од стварних се повећава, а разлика између могућих и стварних ефеката у општини Смедерево постаје још већа.

Општина Велико Градиште има веће стварне од могућих ефеката у оба случаја захваљујући већем учешћу радно интензивних грана у остваривању друштвеног производа.

Ради ставарања могућности за поређење производних потенцијала добијених у предходној табели, нужно је њихову вредност свести по једном запосленом у свакој општини посебно.

Таб. 2. — Производни потенцијал по запосленом
(у милионима дин. 1986. г.)

1. Смедерево	3,78	7. Жагубица	1,17
2. Пожаревац	3,74	8. Кучево	1,17
3. Мало црниће	1,67	9. В. Плана	1,05
4. В. Градиште	1,46	10. Жабари	0,98
5. Голубац	1,22	11. См. Паланка	0,97
6. Петровац	1,22		

Према овом критеријуму Велико Градиште међу 11 општина у Региону заузима четврто место на основу чега би се производни потенцијал Општине могао повољно оценити. Међутим, неопходно је напоменути да су производни потенцијали у општинама Смедерево и Пожаревац знатно виши, те да је производни потенцијал Региона сведен по запосленом на око 2,6 милиона динара за којим општина Велико Градиште знатно заостаје са 1,46 милиона динара по запосленом.

Народни доходак. — У 1986. години у општини Велико Градиште остварен је доходак у вредности од 12.514 милиона динара што представља 4,2% дохотка оствареног на нивоу Региона. Исте године Подунавски регион је учествовао са свега 6,5% у укупном дохотку отвореном у СРС ван САП, што је још увек мало учешће с обзиром на популационо учешће Региона у СРС ван САП са око 8,5%. Такође, популационо учешће Општине у Региону је за 1,5 веће у поређењу са учешћем у дохотку Региона.

У поређењу са СРС ван САП и Регионом, општину Велико Градиште карактерише и велико учешће од 52% дохотка оствареног у приватном сектору. У СРС ван САП то учешће износи свега 13,8% а у Региону 24,4%.

Овако велико учешће дохотка оствареног у приватном сектору у укупном дохотку Општине, последица је великог учешћа пољопривреде у укупном дохотку (48,3%) која је доминирајућа делатност у Општини и која се највећим делом одвија у приватном сектору (94% пољопривредних површина се налазе у приватном поседу). У поређењу са 1975. год. када је учешће дохотка оствареног у пољопривреди у укупном дохотку општине износило 65,7%, може се рећи да је током периода до 1986. год. учињен само незнатан помак ка подруштвљавању пољопривредне производње јер је над учешћа пољопривреде у укупном дохотку Општине резултат динамичнијег раста дохотка у другим делатностима.

Доходак по становнику у општини Велико Градиште у 1986. год. износио је 458.392 дин. по становнику што представља само 61,5% од дохотка по становнику оствареног у СРС ван САП.

Податак да је доходак по становнику Општине у 1975. год. износио свега 49,8% у односу на просек СРС ван САП указује да је привредни развој Општине имао тек нешто бржи темпо развоја у односу на

СР Србију тако да су се разлике у територијалној развијености углавном задржале. То истовремено значи да нису предузимане значајне мере на плану смањивања разлика у погледу привредне и укупне развијености, мада се смањивање ових разлика у плановима развоја постављало као приоритетан задатак.

Структурни односи у привреди

Да би се стекла потпунија слика о структурним односима у привреди општине Велико Градиште неопходно је посматрати економске показатеље по делатностима и ставити их у међусобне односе.

По подацима из 1986. год. највеће учешће у националном дохотку има пољопривреда (58,5%). У дохотку Региона пољопривреда учествује са 26,3% а у дохотку СРС ван САП са 13,6%. Ови подаци говоре да је пољопривредна делатност доминирајућа у привреди Општине као и да су друге делатности слабије заступљене у привреди Општине.

Ако се пореди учешће дохотка оствареног у пољопривреди у укупном дохотку током периода 1975—1986. год. може се констатовати да се у овом раздобљу нису догодиле значајније структурне промене, сем да је учешће пољопривреде у укупном дохотку опало за око 8%. На другом месту по учешћу у укупном дохотку је индустрија са 18,6% и мада је учешће индустрије за око два пута ниже у Општини у поређењу са Регионом и СРС ван САП значајно је истаћи да се током периода 1975—1986. год. учешће индустрије у укупном дохотку више него удвостручило што говори о динајмичном развоју индустрије у Општини. На супрот малом учешћу у дохотку, индустрија има највеће учешће у укупној вредности основних средстава друштвеног сектора које износи 52,3% (1986. год.). Овако неповољан однос између вредности основних средстава и оствареног дохотка може се објаснити ниском рентабилношћу и економичношћу пословања појединих организација удруженог рада што се посебно односи на фабрику уља „Дунавка“ и фабрику металних конструкција „Челик“.

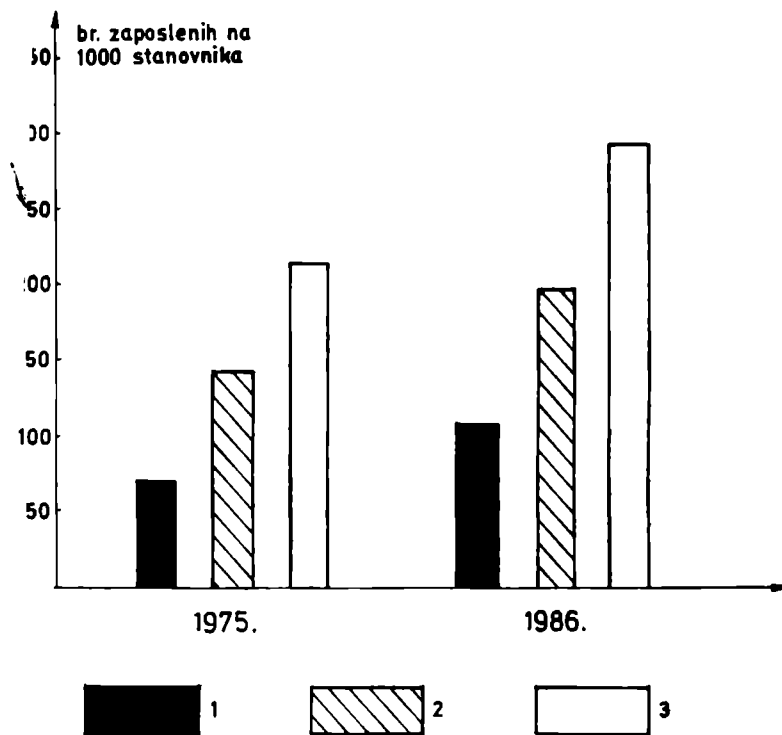
Током периода 1975—1986. год. учешће трговине у дохотку привреде је варирало између 22,5% у 1978. год. и свега 13,8% у 1986. год. што је сигурно последица кретања односа и потражње.

Однос учешћа у дохотку и у основним средствима у привреди општине Велико Градиште код трговине је знатно повољније, јер са 5,5% учешћа у укупној вредности основних средстава трговина у дохотку привреде Општине учествује са 13,8%.

У 1986. год. у друштвеном сектору Општине радило је 2842 радника што је изражено у процентима за 76% више у односу на 1975. год. У структури запослених радника у друштвеном сектору највеће учешће од 35,3% имали су радници индустрије. У 1975. год. тај проценат је био двоструко нижи и износио је око 15%. И поред овог повећања броја радника у индустрији Општине још увек заостаје за просеком Региона где се учешће индустријских радника креће око 42%.

Поређења ради учешће индустријских радника у најразвијенијој општини Региона, у општини Смедерево износи 47,9%

На другом месту по броју радника налази се трговина са учешћем у укупном броју радника од 14,5%. Веће учешће радника у трговини од просечног учешћа у Региону где учешће износи 9%, може се објаснити великим бројем продавница мешовите робе у сеоским насељима на територији Општине.

Ск. 2. — Структура дохотка и активног становништва по секторима 1981. године

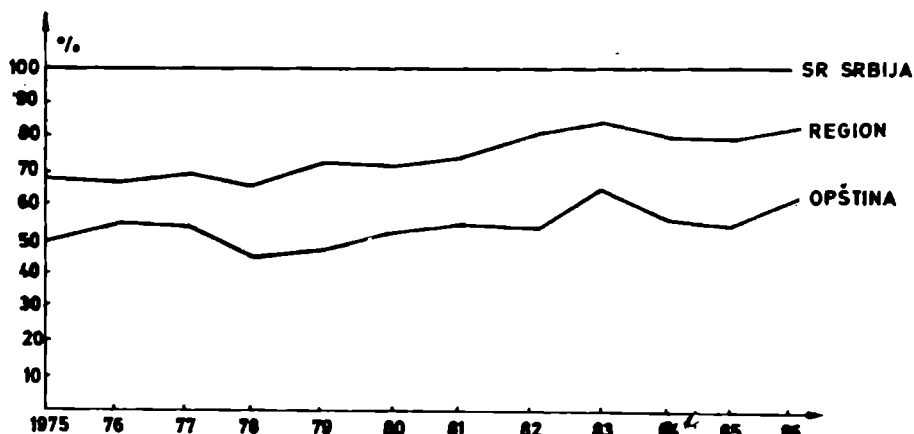
1 — Примарни сектор; 2 — Секундарни сектор; 3 — Терцијарни сектор

У пољопривреди и рибарству друштвеног сектора упушљено је 386 радника или 13,6% од укупног броја радника друштвеног сектора. Просечно учешће ове категорије радника у Региону износи 6%, што је двоструко мање него у општини Велико Градиште.

Учешће активног становништва и дохотка по секторима у 1981. год. представљено је на скици 2.

*Анализа досадашњег развоја са оценом стања
привредне развијености*

У периоду 1975—1986. год. доходак по становнику у Општини имао је бржи раст у односу на просек СР Србије, тако да је разлика у застојању између Општине и СР Србије у овом погледу током свог периода смањена за око 10% али је и даље задржана разлика за око 40% у 1986. год. дохотка по раднику у Општини према просеку СР Србије.

Ск. 3. — Кретање дохотка по раднике према просеку СР Србије

Ниво дохотка по раднику у Општини и Подунавској МРЗ према просеку СР Србије имао је неуједначено кретање током периода 1975—1986. год. што је приказано на скици 3.

У истом периоду дошло је и до значајних промена у учешћу дохотка оствареног у друштвеном сектору у укупном дохотку. Имајући у виду да је учешће дохотка оствареног у индустрији током периода 1975—1986. год. удвостручено, као и да су у повећању укупног броја радника у друштвеном сектору индустријски радници учествовали са 63% може се извући закључак да је на пораст учешћа друштвеног сектора у укупном дохотку Општине највећи утицај имала индустрија.

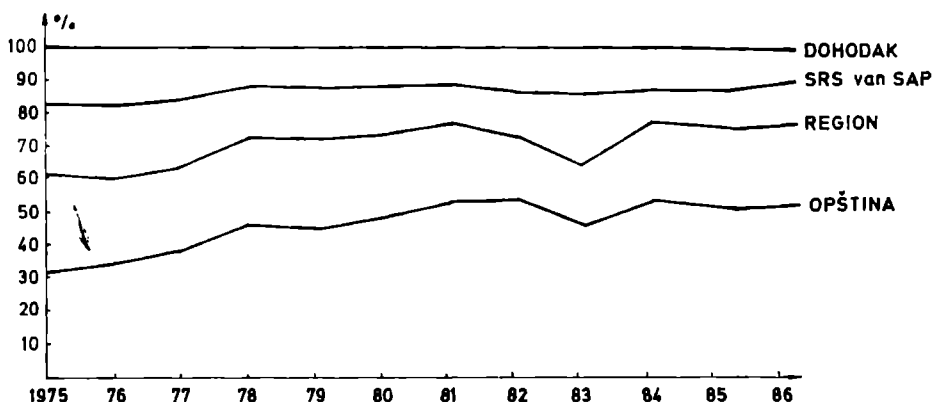
Учешће дохотка оствареног у индустрији у укупном дохотку Општине током посматраног периода није имало континуиран раст, већ је уз одређена колебања од учешћа са 8,6% у 1975. год. достигнут ниво од 18,6% у 1986. год.

Приметне су промене и у структури активног становништва по делатностима. У 1961. год. у укупном активном становништву индустријско активно становништво је учествовало са свега 1,3%, у 1971. год. са 2,46% и у 1981. год. са 3,52%.

Учешће активног пољопривредног становништва у укупном активном становништву током периода 1961—1981. год. опало је за 23% (табеле: 4; 5 и 6).

Број занатских радника у истом периоду опао је са 422 на 249 или за око 40%.

На основу остварених резултата у привреди општине Велико Градиште током периода 1975—1986. год. и њиховим стављањем у однос према просечно оствареним резултатима у привреди СР Србије може се дати следећа оцена о степену економске развијености општине Велико Градиште:

Ск. 4. — Учесће дохотка друштвеног сектора у укупном дохотку

Општина Велико Градиште спада у ред неразвијених општина са доминирајућом пољопривредном производњом и јаким приватним сектором, дохотком по глави становника за 40% нижим од просечног у СР Србији и ниском техничком опремљеношћу рада која износи 80% од вредности основних средстава по запасленом у СР Србији ван САП.

ПРОСТОРНИ РАЗМЕШТАЈ ПРИВРЕДНИХ ДЕЛАТНОСТИ

Примарни сектор

Производња у оквиру примарног сектора се највећим делом одвија у пољопривреди. Рибарством се бави мали број становника у насељима поред Дунава. Пољопривредна производња одвија се највећим делом у приватном сектору (на површини од 26.210 ha) и знатно мање у друштвеном сектору (на површини од 1.677 ha). Процентуално учешће пољопривредних површина друштвеног сектора у укупним пољопривредним површинама Општине износи 6% што је исти однос као и у Региону. Површине под пољопривредним културама распрострањене су на територији Општине свуда где природне карактеристике терена погодују пољопривредној производњи. Просечан принос пшенице у друштвеном сектору износи 4.957 kg/ha по чему је Општина на трећем месту у Региону, иза Пожаревца и Смедерева где се просечни приноси на друш-

твеном сектору крећу око 5.300 kg/ha. Просечан принос у индивидуалном сектору је за око 2.000 kg нижи тако да се општина Велико Градиште по приносу у индивидуалном сектору налази на петом месту у Региону иза општина: Велика Плана, Пожаревац, Смедерево и Мало Црниће. По просечном приносу кукуруза у друштвеном сектору са 5.776 kg/ha. Општина заузима друго место у Региону иза општине Пожаревац. Међутим, просечни приноси у индивидуалном сектору су чак за 2.500 kg мањи тако да у том погледу општина Велико Градиште у поређењу са другим општинама у Региону заузима пето место.

У сетвеној структури 1985. год. највише површина је било под кукурузом — 35% и пшеницом 15,5% у укупно засејаним пољопривредним површинама. И поред фабрике биљних уља и протеина „Дунавка“ која се налази у Великом Градишту, учешће површина под сунцокретом креће се испод 1% што је недовољно с обзиром на могућност прераде 140 t сунцокрета дневно у поменутој фабрици.

Производња меса одвија се у приватном сектору на сеоским газдинствима и на фарми „Рам“ у близини Великог Градишта. Број говеда на 100 ha обрадиве површине износи 67, број свиња 255 и број оваца 46, по чему је Општина изнад просека Региона што говори да је и степен финализације ратарства кроз производњу меса изнад просека Региона (10; 1985.).

У пољопривредној производњи на територији Општине делују две радне организације: ПК Велико Градиште и Земљорадничка задруга „Развитак“ у Мајиловцу. ПК Велико Градиште по својој организационој шеми има две ООУР — „Млишпек“ и „Рам“ и 5 ООК („Пољопривредник“ — Велико Градиште, „Стиг“ — Курјаче, „Диван“ — Макце, „Дунавац“ — Кисиљево, „Заједница“ — Средњево). Фарма „Рам“ послује у саставу ПК Велико Градиште који је удружен са СОУР ПИК „Пожаревац“ у оквиру које послује и индустрија меса „МИП“ где се заокружује производни циклус производње и прераде меса и месних прерађевина.

Фарма „Рам“ своју производњу организује на четири фарме:

- стара фарма у Великом Градишту капацитета 20.000 говљеника годишње,
- Нова фарма свиња капацитета 40.000 говљеника годишње,
- Фарма јунади капацитета 4.000 јунади годишње,
- Фарма телади у Средњевоу капацитета 1.600 телади годишње.

Земљорадничка задруга „Развитак“ у Мајиловцу има три ОЗО — Сираково, Мајиловац и Бураково. Преко својих основних коопераната релативно успешно се повезује са земљорадничким газдинствима путем производне сарадње. О успешној сарадњи говори и број од 674 удружена земљорадника у Задрузи у Мајиловцу. Успостављени односи одговарају и основним организацијама и пољопривредним газдинствима, мада остаје чињеница да због неадекватног решења организације и рада стручњака, приноси код земљорадника знатно заостају за могућим и за оним оствареним у друштвеном сектору.

Друштвени сектор је 1983. године располагао са 25 трактора односно једним трактором на 70,5 ha ораница, док је у приватном сектору

било 3.021 трактор односно један трактор на 6.95 ха ораница. Опремљеност пољопривредне производње механизацијом може се оценити као повољна односно као услов који ће омогућити даље повећање производње. Међутим, велика уситњеност парцела и недовољна присутност стручњака у пољопривредној производњи представљају ограничавајући фактор пораста производње.

Секундарни сектор

Секундарни сектор привреде општине Велико Градиште учествује у остваривању народног дохотка са 23,5%, а учешће радника секундарног сектора у укупном броју радника запослених у привреди Општине износи 36,3% што указује да је продуктивност у секундарном сектору нижа од просечне продуктивности у привреди Општине.

Носиоци развоја и привређивања у области индустрије су организације које припадају прехранбеном, металопрерађивачком и текстилном развојном комплексу и све су лоциране у општинском центру — Великом Градишту.

Фабрика уља „Дунавка“ послује у саставу РО Индустрија билихних уља и протеина „Београд“ у оквиру које је извршена подела рада по којој фабрика уља „Дунавка“ у Великом Градишту производи сирово уље које затим иде у више фазе прераде у Крушевцу. „Дунавка“ запошљава 130 радника и спада у ред капитално интензивних индустрија. У циљу заокруживања технолошког процеса и обезбеђивања услова да се овај део индустријске производње дигне на виши ниво, а производни програм прошири са новим асортиманом роба: производња мајонеза, паковање сунцокрета, увођење линије за пуњење уља у наредном периоду планира се изградња силоса капацитета 1000 вагона, затим магацинског и складишног простора, формирање лабораторије и осавремењавање радионица за одржавање (1; 28).

Прерада пшенице, мељава и производња хлеба и обланди има дугу традицију. „Млинпек“ запошљава 81 радника. Капацитет млина износи 720 вагона, док се годишње самеле 600 вагона пшенице. Капацитет пекарне износи 12.000 kg на дан а произведе се 5.000 kg чиме се задовољавају потребе за хлебом. Током периода (1985—1990.) испитаће се могућности проширења производног програма на бази брашна, теста и обланди (1; 29).

Носиоци развоја и привређивања металопрерађивачке индустрије на подручју Општине су две организације: РЈ „Пера Металац“ и ООУР „Челик“.

РЈ „Пера Металац“ организационо је у склопу ООУР „Пресерај“ Завода „Црвена застава“ из Крагујевца. Сама чињеница да се налази у великом пословном систему опредељује ову организацију да програмски и по динамици прати матичну организацију. ООУР „Челик“ послује у оквиру РО „Утва“ из Панчева. Претежно се бави производњом металних конструкција а од 1982. год. и обрадом тешких машинских делова. ООУР „Челик“ запошљава 160 радника. Један од основних пролбема је тај што нема сталног посла већ ради по наруџбини од стране појединих радних организација, што у знатној мери поскупљује производњу.

Кожна конфекција и галантерија „Мода“ запошљава 578 радника и по броју запослених, обиму производње и извозу је водећа организација у привреди општине. У укупном дохотку привреде друштвеног сектора 1986. године „Мода“ је учествовала са 29,3% а у укупном приходу са 13,3% што говори да „Мода“ спада у ред радно интензивних грана привреде.

Грађевинска организација „Стандард“ запошљава 111 радника. Специфична улога грађевинарства која се огледа у повезивању грађевинске оперативе са другим субјектима привређивања тј. са оним који финансирају или користе инвестиционе објекте ставља ову делатност у зависност од бројних фактора (обим и политика инвестиционог улагања, ниво организованости, структура привреде и њена развојна оријентација итд.) (1; 31).

Терцијарни сектор

Терцијарни сектор учествује у дохотку привреде Општине са 22% У терцијарном сектору друштвеног сектора привреде ради 533 радника или 22% од укупног броја радника друштвеног сектора. Највеће учешће у оквиру секундарног сектора имају радници запослени у трговини — око 70%.

У формирању трговинске мреже на територији општине Велико Градиште учествују три организације: „Промет“ ООУР „Малопродаја“, РЗ „Заједница пословања“ и „Промет“ ООУР „Великопродаја“.

Опремљеност подручја продавницама у трговини на мало је релативно задовољавајућа. Међутим, недостатак савременијих видова трговине, недовољан асортиман роба уз низак општи ниво развијености овог подручја свакако лимитирају обим промета. Ова оцена се посебно односи на села у Општини док је у Великом Градишту ситуација знатно повољнија у погледу броја продавница и квалитета трговинских услуга.

Ако се упореди број становника по продавници на територији општине Велико Градиште са Регионом може се закључити да је Општина са 272 становника по продавници нешто испод просека за Регион у коме на једну продавницу долази 266 становника. Број продавница на 100 km² у Региону износи 36 а у општини Велико Градиште 31. Међутим у поређењу са општинама Смедерево, Пожаревац и Смедеревска Паланка у којима број продавница на 100 km² износи 93, односно 67, односно 55 продавница, заостајање Општине је очигледно са 31 продавницом на 100 km².

У 1984. год. промет по становнику је износио 74.082 динара што је 77% од просечног промета по становнику у Региону или 67% од просека за територију Србије без покрајина. Заостајање општине у промету по становнику за општином Пожаревац је још веће и износи 47% од оствареног промета по становнику у овој општини. Међутим, не треба извући општи закључак да је у истој Општини Пожаревац куповна моћ становништва заиста тако велика. Треба имати у виду и чињеницу да се овако висок промет по становнику у општини Пожаревац остварује захваљујући томе што становници околних Општина често купују намештај, белу технику и покућтво у Пожаревцу а не у својим центри

ма што свакако утиче на повећање разлике у промету у корист Пожаревца.

Превоз путника је организован од стране РО „Литас“ из Пожаревца. Број линија је углавном задовољавајући. Сва насеља су покривена путничким друмским саобраћајем.

Превоз роба организован је од стране организације удруженог рада која располаже властитим превозним средствима.

За превоз путника и роба на територији општине Велико Градиште користи се и железнички саобраћај и то у јужном делу Општине у насељима Сиракову, Љубињу и Чешљевој Бари. Поред поменутих видова саобраћаја Великом Градишту се пружа могућност корешћења водног саобраћаја за превоз путника и роба.

Туризам и угоститељство су у 1984. год. учествовали са свега 1% у укупном доходу привреде иако туристичко-угоститељска привреда овог подручја спада у ред приоритетних праваца развоја. У 1986. год. учешће туризма и угоститељства у остваривању укупног дохотка се повећало на 2,8%. У угоститељској ООУР „Пек“ у 1986. год. радило је свега 68 радника (12; 12).

Хотел „Сребрно јејзеро“ са 72 лежаја не одговара туристичкој потражњи у летњој сезони како у погледу капацитета тако и у погледу пратећих садржаја.

Из прегледа стања занатства од 1964. до 1986. год. запажа се да су многи стари занати нестали (поткивачи, казанџије, колари, воскари-медицари и сл.) а да су се временом јављали нови (аутомобили, РТВ-механичари, електротехничари и сл.) што указује на то да у овом подручју постоји занатска традиција и да су се занатлије прилагођавале новим захтевима становништва у погледу пружања услуга. Број занатија у овом периоду увећао се за 120. Половину од укупног броја занатлија чине метлари удружени у занатско-метларској задрузи „Пожежено“. Број занатских радњи је у најтежњој вези са пореском политиком, те се отварање нових занатских радњи може лако стимулисати разним пореским олакшицама. Таквим олакшицама требало би стимулисати повратнике из иностранства што је од посебног значаја за општину Велико Градиште у чијој структури активног становништва лица на привременом раду у иностранству учествују са 20%.

АЛОКАЦИЈА ПРИВРЕДНИХ КАПАЦИТЕТА

Просторна (не)усклађеност привредних капацитета

У оквиру агрокомплекса Општине у претходном периоду дошло је до реконструкције и модернизације неких објеката прерађивачке индустрије. Капацитети прехрамбено-прерађивачке индустрије (изузев Фабрике уља „Дунавка“) су такви да за своју пуну запосленост сировине могу обезбедити са локалног подручја што указује на изврстан склад између природних услова и потреба за сировинама прехрамбено прерађивачке индустрије. У такве спадају „Млинпек“ са капацитетом мељаве 7.200 t, Пекара капацитета 1.200 t и Фабрика сточне хране капацитета 12.000 t. (12; 10).

Најзначајнији објекат је фабрика уља „Дунавка“ која се структуром и фазом прераде укључила у поделу рада у овој грани у СР Србији ван покрајина. Због недовољне финансијске стимулације путем цена, отежаних промена у навикама сејања одређених култура као и због великих капацитета прераде (сунцокрета 140 t дневно, соје 120 t дневно и уљане репице 130 t дневно), фабрика уља „Дунавка“ не може ни у перспективи рачунати на обезбеђење сировинске базе само са територије Општине.

У пољопривредној производњи и даље треба развијати сточарство, нарочито у правцу обезбеђења јефтине силиране хране чиме би се кроз производњу меса ефикасније финализирано ратарство. За целокупну привреду може се рећи да је карактеристична нижа фаза прераде сировина и да без додатних улагања она не може да оствари значајан напредак у развоју.

Концентрација и дисперзија

На територији Општине постоји изразита концентрација привредних и непривредних објеката у насељу Великом Градишту. Целокупна индустрија је смештена у Великом Градишту тако да је на јужној страни града већ формирана индустријска зона. У тој зони налазе се Фабрика уља „Дунавка“, ООУР „Челик“, РЈ „Пера Металац“ и МЛИНПЕК. Западно од насеља Велико Градиште лоцирани су погони РО „Моде“ и фарма „Рам“.

Од укупно 2186 радника запослених у привреди Општине око 60% концентрисано је у Великом Градишту док је осталих 40% распоређено у преосталим насељима Општине (реч је о друштвеном сектору привреде). Оваква концентрација привреде омогућава да се испоље локационе и урбане економије због чега је реално очекивати да ће се Велико Градиште и у будућности у односу на остала насеља те да ће постепено превазилазити улогу пола раста и постепено добијати значај развојног центра. Као центри нижег реда на територији општине Велико Градиште значај имају насеља: Мајиловац, Средњево и Тополовник. Оцењујући значај Великог Градишта као центра развоја у оквиру Подунавског региона може се констатовати да Велико Градиште нема значај развојног центра првог реда попут Смедерева или Пожаревца. Његова снага претежно се осећа само у насељима Општине, тако да у садашњој мрежи насеља Региона, Велико Градиште има улогу центра секундарног значаја.

ЦИЉЕВИ, МОГУЋНОСТИ И ПРАВЦИ РАЗВОЈА

Циљеви развоја

Општи циљеви. — Општи циљеви друштвено-економског развоја за СР Србију, у основи су и циљеви друштвено-економског развоја подручја општине Велико Градиште. По свом карактеру ови циљеви су дугорочни.

Настојаће се да се стварају такви услови за друштвено-економски положај радног човека, да он радећи средствима у друштвеној својој

ни и удруженим средствима у личној својини остварују свој лични интерес и право да се користи резултатима текућег и minulог рада. Такође, подстицаће се удруживање рада и средстава стварањем услова за јачање економске мотивисаности и економских критеријума у привређивању.

Пораст продуктивног запошљавања, активна популациона политика и смањивање емиграције становништва са овог подручја су у рангу најприоритетнијих циљева развоја општине Велико Градиште у наредном периоду.

Један од оновних циљева је и подстицање бржег развоја индустрије, пре свега због тога што ова привредна област поседује карактеристике које јој омогућавају да преко сопственог развоја утиче на развој осталих делатности и развој производних снага уопште. Чињеница да је општина Велико Градиште економски недовољно развијено подручје намеће обавезу да се разлика у просечној економској развијености између Општине и СР Србије смањи. Ово се у суштини своди на то да се привредни развој Општине мора да остварује са надпросечном стопом раста.

Посебни циљеви. — Даљи процес индустријализације треба да се одвија уз бржи пораст производње из постојећих програма као и увођење потпуно нових програма, било да се ради о новим програмима у постојећим капацитетима или о новим програмима у новим производним капацитетима.

У интересу унапређења пољопривредне производње неопходно је предузети одговарајуће мере које се односе на очување и боље коришћење земљишног фонда као и мере које ће чвршће повезати пољопривреду са прехранбеном индустријом. Паралелно са развојем друштвеног сектора мора се посветити већа пажња унапређењу производње на земљородничким газдинствима јер се највећи део земљишта налази у приватном поседу.

Делатности терцијарног сектора треба да дају допринос организовању друштвене и материјалне репродукције и непосредно утичу на пораст друштвеног и животног стандарда радних људи и грађана задовољавајући њихове материјалне и нематеријалне потребе.

Радници у друштвеним делатностима са радницима у материјалној производњи, на начелима равноправности и споразумно, треба да утврђују обим и квалитет рада и заједничке програме рада и развоја. При томе, стално ће се вршити координирано усклађивање висине средстава за задовољавање заједничких потреба са материјалним могућностима удруженог рада.

Приликом утврђивања праваца развоја неопходно је поћи од значаја свих економских фактора (наведених у првом делу рада) као и од достигнутог степена привредне развијености.

Полазећи од тога и циљева развоја може се закључити да се главне активности будућег развоја Општине налазе у три развојна комплекса. То су индустрија, пољопривреда и туризам.

С обзиром на велике могућности које постоје за развој примарне пољопривредне производње ово подручје је природно опредељено да раз-

вија прехрамбену индустрију. Развојем прехрамбене индустрије повећали би се укупни индустријски потенцијали који би повратно деловали на примарну пољопривредну производњу и уједно довели до економке и репродуктивне повезаности између индустрије и примарне пољопривредне производње.

Постојећу прехрамбену индустрију карактеришу ниже фазе прераде примарних производа и пословање са губицима. Превазидажење тешкоћа у пословању прехрамбена индустрија може постићи само излагањем из оквира нижих у више фазе прераде и проширивањем производних капацитета.

Метална индустрија у наредном периоду треба да уводи у своје производне програме нове технологије и више фазе обраде уз стално кадровско јачање. Садашња производња по наредбини у ООУР „Челик“ не пружа могућности за рационално коришћење капацитета што намеће потребу за увођењем стандардизације и типизације чиме би се постигла већа продуктивност у производњи.

Међутим, ако се има у виду пословање са губицима у последњих неколико година у металној и прехрамбеној индустрији Општине, намеће се проблем финансирања проширења и модернизације капацитета.

Како је општина Велико Градиште сврстана у мање развијена подручја а уједно је и погранична Општина она може рачунати на изванредан износ средстава из фонда за неразвијена и погранична подручја.

Кожна конфекција и галантерија „Мода“ по броју запослених, обиму производње и извозу спада у водећу индустријску грану на територији Општине и можда већ сада са „Модом“ треба рачунати као са значајном развојном шансом.

Квалитет земљишта и релативно повољни климатски услови (изузев ветра кошаве) на територији Општине погодују пољопривредној производњи. Око 80% пољопривредног земљишта припада групи приоритетног земљишта што с обзиром на стратешки значај производње хране, сировина за прерађивачку индустрију као и производа намењених извозу намеће потребу за рационалним коришћењем земљишта.

Процес интезификације у пољопривредној производњи треба да обухвати како измену структуре пољопривредне производње тако и максимално развијање агроиндустријског комплекса који би повратно деловао на примарну пољопривредну производњу.

Измена структуре производње треба да иде у правцу развијања сточарства и производње индустријског биља као и других грана које ће обезбедити већи доходак и запосленост по јединици капацитета.

У циљу интезификације пољопривредне производње треба спровести читав низ мера међу којима су свакако најзначајније:

— савладавање ограничавајућег фактора — недостатак воде, путем изградње хидро-мелиорационог система (простор лево од Пека који је означен као пољопривредно земљиште I бонитетне класе),

— обезбедити већу ангажованост стручњака на индивидуалним земљорадничким газдинствима како би се смањиле разлике у приносима између друштвеног и приватног сектора,

— примена нове технологије у обезбеђењу јефтине силиране хране

— у сточарској производњи (посебно у индивидуалном сектору) стимулисати гајење високосортних грла у циљу веће продукције меса, млека и јаја у живинарству.

Читав низ природних погодности као што су: могућност рекреације на води, амбијенталне вредности — посебно је интересантна Бердапска клисура (највећа у Европи) дуга око 130 km, могућност лова и риболова на Дунаву и његовом непосредном приобаљу чине ово подручје посебно привлачним. Скоро на самим обалама Дунава, низводно од Београда постоји мноштво трагова материјалне културе, насеља утврђења, путева. Средњевековни градови тврђаве представљају најмаркантније и најзначајније споменике прошлости. Смедерево, Голубац, Рам су јединствени споменици, међутим, њихова запуштеност не чини их довољно привлачним. Поменуте вредности туристичка привреда овог подручја треба да искористи за проширивање економских могућности овог подручја као и за стварањем протора за нова радна места пре свега у оним делатностима које су у најнепосреднијој вези са туристичком привредом.

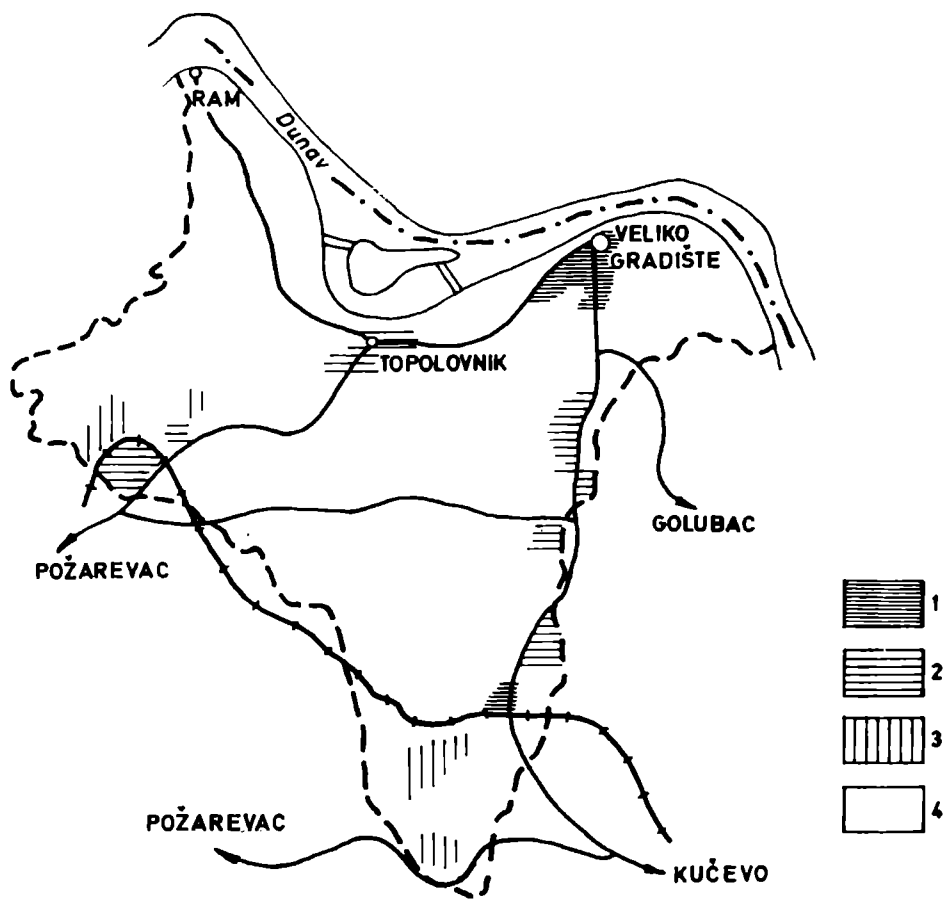
Иситцање значаја поменути три правца развоја имало је за циљ само да назначи основну стратешку оријентацију у наступајућем периоду и истицање њихове улоге у обезбеђивању динамичнијег привредног и укупног развоја овог подручја.

У погледу развоја мале привреде већ треба предузимати значајне мере као што су пореске олакшице и други начини стимулација. Ово је посебно значајно јер ово подручје има велики број радника на привременом раду у иностранству који располажу значајним девизним средствима.

Избор и зоне развоја

На скици 5. дате су зоне повољне за локацију индустрије. Најповољнија зона за локацију индустрије налази се у склопу територије јужно од града Велико Градиште, уз магистрални пут који води од Пожаревца према Кладову. У овом делу града лоцирани су погони неколико ООУР-а („Челик“, „Дунавка“, „Млинпек“) и РЈ „Пера Металац“ на основу чега се може закључити да је у овом делу града већ иницирана индустријска зона. Као што је познато лоцирањем индустрије у посебним зонама у близини градова стичу се посебне предности — екстерне економије (локационе и урбане) које доводе до смањења трошкова што је између осталих повољности утицало да се ова зона означи као најповољнија за локацију индустрије. Друга зона означена као најповољнија за локацију индустрије налази се између насеља Средњева и Чешљеве Баре. Поред природних погодности овог дела простора Општине које су биле од значаја за оцену ове зоне као најповољније посебан значај имали су железничка пруга и пут који интегришу овај део простора као и

железничка станица у Чешљевој Бари. Остале зоне означене су као повољне и условно повољне. Поред дефинисања зона погодних за локацију индустрије пожељно је сагледати и могућности отварања мањих погона у сеоским насељима који би били повезани у један производни систем.

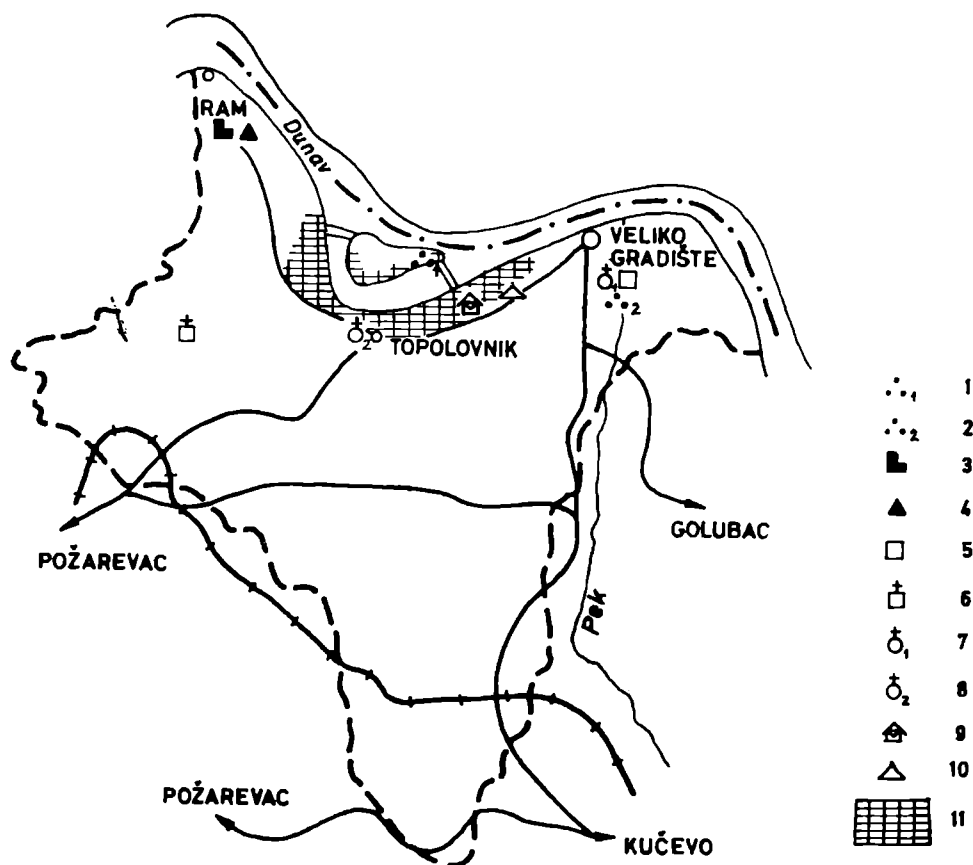

Ск. 5. — Терени погодни за индустрију

1 — Најповољније; 2 — Повољно; 3 — Условно повољно;
4 — неповољно

На скици 6. означени су терени погодни за туристичко рекреативне садржаје. У том погледу изузетну вредност представља Сребрно језеро са својом непосредном околином. Поред зоне око Сребрног језера на приложеном цртежу означени су и вредни културно-историјски споменици који могу бити укључени у туристичку понуду овог подручја. Најзначајнији споменик овог подручја је средњевековни град Рам ко-

ји се налази на удаљености од око 25 км североисточно од Пажаревца, на самој обали Дунава. То је прво артиљеријско утврђење чији бедеми и куле имају топовске отворе. Око тврђаве налазе се добро очувани остаци караван сараја и амама што ведочи о постојању подграда (15; 92) скица 7.

Ск. 6. — Споменици културе и зоне погодне за развој туризма

1 — Археолошко налазиште „Острово”; 2 — Археолошко налазиште „Пинкум”; 3 — Средњевеквна тврђава Рам; 4 — „Ледерате” војни логор; 5 — Зграда СО В. Градиште; 6 — Манастир „Нимник” (1371. година); 7 — Црква Св. Николе (XIX век); 8 — Црква Св. Арханђела Гаврила; 9 — Мотел „Сребрно језеро”; 10 — Ауто камп; 11 — Зона око Сребрног језера погодна за развој туризма

Најповољнији терени за пољопривредну производњу налазе се у источном делу Општине у појасу 1,5 до 2 км од леве обале Пека, у северном делу општине између села Кисиљева, Тополовника и Поповца и Буракова и у западном делу у атарима села Сиракова, Мајнловца и Курјача.

Постојећа прехранбена, метална и индустрија кожне конфекције и галантерије немају неповољан утицај на квалитет животне средине у својој околини. И у будућности је неопходно подстицати индустрије која неће у већој мери утицати на загађивање животне средине. Ово је посебно значајно и за могућности развоја таквих видова туризма (купалишно-рекреативни и ловни туризам) за које би развој загађивачке индустрије представљао ограничавајући фактор.

ЗАКЉУЧАК

На основу свега изнетог у овом раду може се констатовати да општина Велико Градиште спада у ред недовољно развијених подручја СР Србије, чије су основне карактеристике привреде: доминирајућа улога пољопривреде у привреди Општине, велико учешће индивидуалног сектора у остваривању укупног дохотка, слабо развијена индустрија и постојање могућности за развој туризма.

У просторном смислу значајно је то да општински центар има периферан положај у односу на остала насеља и да је у њему концентрисана главнина привредних и објеката друштвеног стандарда. Преостала насеља су сеоског типа и карактерише из знатно нижи ниво опремљености инфраструктуром и објектима друштвеног стандарда.

Број становника у већини насеља општине током послератног периода стагнира или, што је чешћи случај, има тенденцију пада изузев у Великом Градишту где је број становника постепено растао. Један од главних узрока депопулационих процеса у сеоским насељима је свакако неповољан положај пољопривреде према осталом делу привреде којој је она имала током читавог послератног периода у нашем друштву. Међу осталим узроцима емиграционих процеса у сеоским насељима Општине треба поменути низак ниво инфраструктурне опремљености сеоских насеља као и заостајање у погледу опремљености објектима друштвеног стандарда.

Да би се разлике у нивоу друштвено-економске развијености између Општине и СР Србије смањиле темпо развоја општине Велико Градиште мора бити бржи у односу на темпо развоја СР Србије. Такав темпо развоја Општине може остварити само пуним ангажовањем својих потенцијала уз директно повезивање привреде општине Велико Градиште са привредом развијенијих центара у Региону, као што су Пожаревац и Смедерево као и центрима из ширег окружења.

ЛИТЕРАТУРА

1. Друштвени план општине Велико Градиште за период 1986—1990. Велико Градиште, 1985.
2. Концепција дугорочног развоја Подунавског региона. Економски институт Београд, 1984.
3. Просторни план приобалног подручја Дунава од Београда до бугарске границе. Књига I Карактеристике подручја, Завод за унапређење комуналне делатности СРС Београд, 1964.
4. Просторни план приобалног подручја Дунава од Београда до бугарске границе. Књига II Перспективе просторна организација подручја. Завод за комуналне делатности СРС. Београд, 1967.
5. Регионални просторни план ПМРЗ до 2000. године. ЈУГИНУС. Београд, Смедерево, 1984.
6. Регионални просторни план ПМРЗ. Анализа стања — Пољопривреда. ЈУГИНУС. Београд, Смедерево, 1981.
7. Регионални просторни план ПМРЗ. Анализа стања — Електро и ПТТ мрежа. ЈУГИНУС. Београд, Смедерево, 1981.
8. Регионални просторни план ПМРЗ. Анализа стања — Природа. ЈУГИНУС. Београд, Смедерево, 1981.
9. Регионални просторни план ПМРЗ. Анализа стања — Саобраћај. ЈУГИНУС. Београд, Смедерево, 1981.
10. Републички завод за статистику СР Србије: Општине у СР Србији 1975, 1986, 1987, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984.
11. Анализа периодичних обрачуна организација из привреде на територији општине Велико Градиште за период јануар—септембар 1986.
12. Резултати пословања привреде и друштвених делатности у општини Велико Градиште за период јануар—септембар 1986. г. СДК у Србији — филијала у Пожаревцу Пожаревац, новембар 1986.
13. Производно финансијски план за 1987. г. РО „Индустрија биљних уља и протеина” Београд, ООУР „Дунавка” Велико Градиште.
14. Др. Кубовић Бранко, Регионална економика. Информатор, Загреб.
15. Културно историјски споменици СР Србије. Српска академија наука. Београд, 1982.

Summary

Dragoljub Živković

SOCIO-ECONOMICAL AND SPACIAL COMPONENTS OF DEVELOPMENT OF VELIKO GRADIŠTE COMMUNE

The objective of this paper is to point out, on the basis of natural and cultural resources characteristic for Veliko Gradište Commune and through examination of spatial relations within its economy and effects of environmental influences, possibilities and trends of economic development as well as areas especially suitable for location of economic facilities.

Level of development of Veliko Gradište Commune is expressed by means of the level and structure of employment, value of fixed capital and amount and structure of national income. Research procedure has had dynamic-comparative character, and comparative system consisted of Veliko Gradište Commune and larger spatial units — the Danube basin and the Socialist Republic of Serbia.

The results of this examination have indicated that as regards the quality of natural predispositions and created conditions, economic and social development of Veliko Gradište Commune should be based on the development of leather and food-processing industry and tourism.